

TÜRKİYE'DE LİBERAL POLİTİKALARIN BANKACILIK SEKTÖRÜNE ETKİLERİ (1847–1979)

THE IMPACTS OF LIBERAL POLICIES TO BANKING SECTOR IN THE
TURKEY (1847–1979)

Doç. Dr. N. Oğuzhan ALTAY, Ege Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü,
oguzhan.altay@ege.edu.tr

ÖZET

Liberal düşünce 1830'lu yıllardan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nda taraftar bulurken, liberal politikalar genel ekonomik yapıyı olumsuz etkilemiş ve 1847 yılında ilk banka kurulmuştur. Cumhuriyet'le birlikte Türkiye'de piyasa koşullarının egemen olacağı iktisadi düzenin yerleştirilmesine yönelik uygulanan politikalar kapsamında, 1924 yılında özel sektör milli bankacılığının ilk örneği olan Türkiye İş Bankası kurulur. İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen dönemde yeniden liberalleşme arayışları vardır ve bu liberal dalganın etkileri kendini çok sayıda özel sermayeli milli bankalar kurulmasıyla gösterir. Türkiye'deki büyük liberalleşme dalgasının başlangıcı kabul edilebilecek 24 Ocak 1980 iktisadi kararları ve sonrasında uygulanan finansal liberalleşme politikaları Türk Bankacılığında hem yeni işlem ve kurumlar, hem de özel ve yabancı bankaların önemli ölçüde genişlemesine ortam hazırlar.

Anahtar Kelimeler: Liberal Politikalar, Osmanlıda Bankacılık

ABSTRACT

Liberal paradigm has prevailed in the Ottoman Empire since 1830, however, general economic structure was affected negatively by liberal policies, and subsequently the first bank was established in 1847. With the proclamation of the Republic, in the context of policies that implemented in order to place economic formation to dominate market conditions in Turkey, Turkish İş Bank which is an example of national private sector banking was established in 1924. After the Second World War once again there was a liberalization seeking and the effects of this liberal conjuncture showed itself by establishing many privately invested national banks. Both 24 January 1980 economic decisions that were accepted as the birth of liberal conjuncture in Turkey and the existing financial liberalization policies after this economic decisions provided suitable environment for expanding private and foreign banks.

Key Words: Liberal Politics, Banking in the Ottoman

1. GİRİŞ: İKTİSADİ LİBERALİZM VE POLİTİKALARI ÜZERİNE

İnsanlık tarihinde yüzyıllarca süren mücadelelerin sonucunda orta çağ yaşamında büyük bir değişikliğin başladığı bir gerçektir. Nitekim bin yıla yakın bir zaman içinde Avrupa'nın büyük bir kısmını içine toplamış evrensel ortaçağ devleti ayrı ulusal devletlere dönüşmüştür. Piyasaya dayalı orta sınıfın uyanan girişim ruhu ekonomide yeni gelişmeleri uyarırken yeni pazarların (aslında sömürgelerin) zengin doğal kaynakları, başta altın ve gümüşleri Avrupa'ya akmaya başlamıştır. Tüccar egemenliği ve sömürgecilik düşüncelerine dayalı Merkantilizm adı verilen iktisat düşüncesi sanayi devrimine kadar Avrupa'da egemen düşünce biçimidir. 18. yüzyıla gelindiğinde yeni dönem, bireyin özgürleşmesini, bilim ve bilginin anlamını ve sanayileşme ile ortaya çıkan yeni bir süreci ifade etmektedir. Bu bağlamda yeni dönem, ekonomik gelişmelerle desteklenecek ve ortaya çıkacak iktisadi liberalizm, bireysel çıkar ve serbest piyasa düşünceleri ile bireysel özgürlük düşüncesini temel almıştır.

İktisadi liberalizmin öncülü Fizyokratizm'in temelleri 17. yüzyılın sonlarına doğru atılmış ve 18. yüzyılın ilk çeyreğinde Fransa'da F. Quesnay'ın öncülüğünde bir okul olarak doğmuştur. Fizyokratik iktisadi düşüncenin özellikle doğal düzen ve bireysel özgürlük ilkeleri kapitalizmin vazgeçilmez unsurlarındandır. Bu düşünce okulunda, her insan kendi çıkarının bilincindedir ve ekonomik sistemin temeli bu çıkar ilkesine dayanır. Özgür birey, aynı zamanda ekonomik insandır ve kendi çıkarını korurken bütün toplumun çıkarına uygun hareket etmiş olur. Bu ilke ve ilişkiler "Bırakınız Yapsınlar-Bırakınız Geçsinler (Laissez Faire-Laissez Passer)" ilkesi ile sloganlaştırılmıştır*. Liberal iktisadi düşünce Klasik İktisadi Düşünce ile gerçek anlamını bulmuştur. Sanayi kapitalizminin iktisat ideolojisi olan bu düşünce akımının oluşturulma süreci, çoğunlukla öncüsü İngiliz Adam Smith'in ünlü eseri Milletlerin Zenginliği kitabının yayınlandığı 1776 ile başlatılır ve J. Stuart Mill'in ölüm tarihi olan 1873 tarihinde sonlandırılır.

Avrupa'da liberal düşünce özellikle Marksistler ve Alman Tarihçi Okulu taraftarlarınca yoğun biçimde eleştirilirken cevap Neo-Klasik İktisadi Düşünce paradigması ile verilir. Diğer bir söyleyişle Klasik İktisadi Düşünce geliştirilmiştir. Özellikle mikro iktisada yönelik konu ve analizlerin matematiksel tekniklerle açıklanması yanında emek değer teorisinin yerini alan fayda teorisıyla birlikte klasik iktisat düşüncesi bu süreçten daha da güçlenerek çıkmıştır. Ulusal ve

---

* Merkantilizm, Fizyokratizm, Klasik İktisadi Düşünce ve Liberalizm konularında bkz.: Gülten Kazgan, İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, Remzi Kitapevi, İstanbul,1980. Vural Savaş, İktisatın Tarihi, Avcıol Basım-Yayın, İstanbul, 1997. Recep Kök, İktisadi Düşünce-Kavramların Analitik Evrimi, İkinci Baskı, İzmir, 2000. Arif Ersoy, İktisadi Teoriler ve Düşünceler Tarihi, Nobel yayın Dağıtım, Üçüncü Basım, Ankara, 2008. Orhan Sezgin, Çağdaş İktisadi Düşüncenin Gelişimi, (çeviri-Daniel R. Fustfeld), Nihad Sayar Yayın ve Yardım Vakfı, İstanbul, 1986. Otmar Issing, Geschichte der Nationalökonomie, 2. Auflage, Verlag Franz Vahlen, München, 1988.

uluslararası piyasalarda serbestlik düşüncesine dayalı liberal politikalar, kamuyu (devleti) adalet ve güvenlik fonksiyonları ile sınırlandırırken, piyasalara yapılacak müdahalenin yanlışlığı üzerinde durur. 1929 Büyük Dünya Krizi'yle birlikte Klasik ve Neo-Klasik düşüncenin temel argümanları, ekonominin talep cephesinin öne çıkarıldığı ve kamu müdahalesinin savunulduğu Keynesyen İktisadi Düşünce ile ciddi bir eleştiriye konu edilir.

Ancak, kapitalist bir dünya için hangi iktisadi düşünce paradigması kabul görürse görsün bireyin temel önceliği ile onun refahı ve özgürlük alanlarının korunması iktisat politikalarının temel amaçlarından olmuştur. Örneğin, Keynesyen iktisadi düşüncenin önerdiği kamu müdahalesi politikaları piyasa ekonomisi kapsamında görülmelidir. Başka bir ekonomik sistem tercihi söz konusu değildir. Bu bağlamda, Atatürk döneminde izlenen iktisat politikalarındaki kamu müdahalesinde kamunun bizzat girişimciliği ve bir iktisadi birim olarak iktisadi süreçte belirleyici rol oynamasından söz edilebilir. Çalışmada adı geçen dönem, bu kapsamda dikkate alınarak incelenmektedir.

Bireysel refahtan hareketle toplumsal refaha ulaşılması amacı liberal iktisat politikalarının temel hedefi olup, bunlarda bütüncül bir yaklaşımla iktisadi süreç, düzen ve yapı politikaları ile sağlanabilecektir (Tuchtfeld, 1988, 3). Piyasalardaki konjonktürel dalgalanmaları gidermeye yönelik para, döviz kuru, maliye ve gelir dağılımı politikaları süreç politikaları ile incelenmektedir. İktisadi birimlerin bireysel planlarının hangi sistem altında yönlendirileceği ve koordine edileceği, örneğin serbest piyasa ekonomisi ve işlerliği, düzen politikasının inceleme alanında iken; çevre, enerji, ulaştırma ve benzeri sektörel politikalar ile yerel ve bölgesel politikalar yapı politikası kapsamında dikkate alınmaktadır*.

Buraya kadar açıklanmaya çalışılan liberal düşünce ve politikardan genelde Osmanlı, özde de Osmanlı aydınının etkilenmesi çoğunlukla Tanzimat ile başlatılır. Bununla birlikte Osmanlı aydını, aydınlanma çağına yön veren Fransız düşüncesinden derinden etkilenmiştir. Ekonominin etkilenmesi ise İngilizlerle 1838 yılında imzalanan Balta Limanı Anlaşması kapsamında karşımıza çıkan liberal iktisadi politikalar ve bunların yansımaları olarak yabancı tüccar ve şirketlere verilen imtiyazlar ve desteklerle başlatılabilir*.

Liberal iktisat politikalarının bankacılık sektörüne etkilerinin analiz edildiği bu çalışmada iktisat politikası sınıflandırması bütüncül bir bakışla dikkate alınacaktır. İktisadi liberalizmin doğuşu ve gelişiminin Osmanlı'yı etkilemesi ve bu süreçte bankacılığın doğuşu çalışmanın ilk kısımlarında, ilerleyen kısımlarda da 1923-1980 döneminde uygulanan iktisat politikalarının şekillendirdiği liberal ve

---

* Bu konuda Türkçe kaynak olarak önerilen çalışma için bkz. Hüsnü Erkan, Ekonomi Politikasının Temelleri, İzmir, 2004.

* Osmanlı İmparatorluğu'nun kapitalist gelişme karşısındaki durumu ile uygulanan politikalar ve süreçler için bkz. Şevket Pamuk, Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

devletçi politikaların bankacılığa etkileri ilgili alt dönemler kapsamında incelenecektir.

2. OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA BANKACILIĞIN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ ÜZERİNDE İKTİSADİ LİBERALİZMİN ETKİLERİ (1847–1908)

Merkantilist politikaların özünde dış ticaret serveti arttırmak için kullanılırken, ihracatı arttırmak, ithalatı kısıtlamak ana düşüncedir. Buna karşın Osmanlı, ticaretin her türlüşünü ve özellikle ithalatı desteklemekten yana olmuştur. İç piyasalarda ortaya çıkan darboğazlarda belirli malların ihracatı yasaklanmıştır. Görüldüğü üzere merkantilist politikalar Osmanlı'da tam tersi yönde uygulanmıştır (Pamuk, 2007: 164). İhracatı arttırmak ve bu nedenle tüccar egemenliği ve sömürgecilik düşüncelerine dayalı Merkantilizm, sanayileşme sürecinin başlarına kadar Avrupa'da kendi finansal yapılanmasını da oluşturmaktadır. Merkantilist dönemde tüccarın ve maceraperest gemicilerin finansmanına yoğunlaşan bankerlik ve bankacılık faaliyetleri ilerleyen süreçte sanayicilerin finansmanına yönelecektir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda banka ve bankacılık faaliyetlerinin gelişimini öncelikle merkantilist politikalara bağlı biçimde oluşturulan parasal servetin oluşumunda aramak gerekir. Yukarıda da ifade edildiği üzere Osmanlı merkantilist politikaların tersi bir politikayı izlemiş ve uygulanmasını desteklemiştir. Öte yandan Avrupa'da sözü edilen parasal servet; gelişen iktisadi faaliyetler içerisinde para, bankerlik ve bankacılık işlemleriyle birlikte sanayileşmeye kaynak olarak aktarılmış ve kapitalizmin gelişimini hızlandırmıştır. Dolayısıyla, farklı nedenlerle açıklanabilecek bir konu olan Osmanlı'nın sanayileşmeyi yakalayamaması yanında para-kredi işlemlerinin de Osmanlı ekonomisinde yeteri kadar gelişmemesi bankacılığın doğuşunu ötelemiştir. Sonuç olarak bu alanda Avrupa'da yaşanan gelişmeler imparatorluğa geç ulaşmıştır (Zarakolu, 1974: 2). Bu süreç batıda bankacılığı doğururken, Osmanlı İmparatorluğu bankacılık ile dört yüz yıllık bir gecikmeyle tanışmıştır.

Diğer bir anlatımla Osmanlıda bankacılık, parasal servetteki artış ve sanayideki gelişmelerin değil, imparatorluk hazinesinin içinde bulunduğu mali sorunların yarattığı borçlanma politikalarına bir çözüm bulma şeklinde ortaya çıkmış ve bu kurumlar da İstanbul'daki azınlıklar ve/veya yabancılar tarafından kurulmuştur. Bu doğrultuda Osmanlı'da bankacılığın doğuşuna bakıldığında, ilk banka 1847 yılında kurulan Bank-ı Dersaadet'tir (İstanbul Bankası). Kazgan ve diğerlerinin (1999) çalışmasında, Eldem (1979)'dan aktarılan bilgiye göre bu bankanın kuruluş amacı, ".....kambiyo rayiçlerini korumak ve kaimenin kıymetten düşmesini önlemek idi." Bu amaç doğrultusunda bankanın ilk faaliyetlerinden birisi "hükümetin talep ettiği 130 Milyon lira ikraz etmek olmuştur" (Eldem, 1994: 159). Bütün bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere bankacılığın doğuş ve gelişim süreci Osmanlı'da hem gecikmeli olmuş, hem de bankacılık fonksiyonları ana temasından farklı biçimde gelişmiştir. Bu süreci açıklayalım.

Osmanlı'da bankacılığın doğuşundan 1923'e kadar geçen dönemi konuyla ilgili çalışmış yazarlar farklı biçimlerde sınıflandırmaktadır. Bunlardan Güllap (1972) çalışması bu dönemi "Türk Bankacılığının Tarihi" altında aşağıdaki dört döneme ayırarak incelemektedir:

- i-Sarraflar Devri (Başlangıçtan 1830'a kadar,
- ii-Galata Bankerleri Devri (1830-1882),
  - Galata Bankerleri Tarafından Kurulanlar,
  - Yabancı Sermaye İle Teşekkül Edenler,
- iii-Duyun-i Umumiye İdaresinden itibaren Milli Bankasının Kuruluşuna kadar Olan Devir (1882-1917),
- iv-Milli Bankacılık Devresi (1917-1923)

Güven (1984) çalışması sözü edilen dönemi dört alt döneme ayırmaktadır:

- Birinci Devre (1847'den Evvelki Zamanlar),
- İkinci Devre (1847-1875),
- Üçüncü Devre (1875-1908),
- Dördüncü Devre (1908-1923)

Türk bankacılık tarihi ve bankacılık işlemleri üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan Akgüç, (1989) çalışmasında Osmanlı İmparatorluğunda bankacılığı doğuşundan cumhuriyete gelinceye kadar dönemi üç aşamada incelemektedir. Bunlar sırasıyla:

- Borçlanma Bankacılığı,
- Yabancı Sermayeyi Destekleyen Bankacılık ve
- Milli Bankacılık Dönemleri'dir.

Akgüç (1989) ayırımına bakıldığında, Güllap (1972) çalışmasına benzer bir ayırım göze çarpmaktadır. Farklılık, Güllap'ın sarraflar tarafından yapılan borç verme işlemlerini de dikkate almasından kaynaklanmaktadır. Yazar, diğer taraftan cumhuriyetle birlikte milli bankacılık döneminin devam ettiğini belirtmektedir. Akgüç'ün ayırımını, diğer yazarların konuyla ilgili açıklamalarını, borçlanma bankacılığından itibaren, dikkate alarak sırasıyla inceleyelim. Türk bankacılığının bu süreci okunurken, Türk ekonomisinin seksenli yılların ortalarından itibaren yoğunlaşarak artan iç borçlanma sarmalına sürüklenmesi ile bankacılığın buna verdiği tepkinin anımsanmasında yarar vardır. Akgüç tarafından yapılan sınıflandırma temel alınarak Osmanlı'da bankacılığın gelişim süreci aşağıdaki gibi olmuştur.

Borçlanma bankacılığı döneminin ilk bankası, yukarıda kısaca değinilen ve 1847 yılında İstanbul'da J. Alleon ve Th. Baltazzi adlı iki Galata Bankeri tarafından kurulan İstanbul Bankası'dır. Bankanın kuruluş amacı, Osmanlı Devletinin ilk kez 1840 yılında çıkardığı kâğıt paranın istikrarını korumak olarak belirlenmiştir.

Ancak sözü edilen banka, paranın sürekli değer yitirmesini önleyemez ve 1852 yılında iflas eder (Akgüç, 1989: 10).

Yabancı Sermayeyi Destekleyen Bankacılık 1856-1875 yılları arasındaki dönemde bir taraftan devlete borç verme faaliyetlerinin yoğunlaşarak sürdürülmesi, diğer taraftan faiz geliri elde etme amacına yönelik Avrupalı bankaların merkez ve taşrada örgütlenmeleri ile karşımıza çıkmaktadır. Sözü edilen dönemin en önemli kurumu, 1856 yılında 2 milyon İngiliz lirası sermaye ile kurulan Bank-ı Osmanî (Osmanlı Bankası) (Güllap, 1972: 81) olup, ticari işlemlerde yoğunlaşan bu bankaya 1863 yılında Fransızlar ortak olmuştur. Artık İngiliz-Fransız sermayesinin ortaklığıyla daha da güçlenen Osmanlı Bankası'nın adı da Bank-ı Osman-i Şahane olarak değiştirilmiştir. Bu bankanın kurulması ile birlikte Pamuk'un ifadesi ile "Avrupa mali sermayesi imparatorluk içinde bir hayli güçlenmiş oldu" (Pamuk, 2003: 221). Banka, İmparatorluk hazinesinin borçlanma gereksinimi yanında, merkez bankacılığının temel fonksiyonu olan banknot ihracı imtiyazını da üstlenmiş; hem İstanbul, hem de değişik kentlerde açtığı şubeler aracılığıyla tüccar ve sanayicilerin finansmanına yönelik faaliyetlerde de bulunmuştur (Eldem, 1994: 160). Bankanın faaliyet merkezi İstanbul iken idare merkezleri İngiltere ve Fransa olmuştur.

Bunların yanı sıra Alman, Fransız, Avusturya ve diğer bazı Avrupa ülkelerindeki büyük bankalarda şubeleri aracılığı ile faaliyet göstermişlerdir. İncelenen dönemde kurulan yabancı sermayeli bankaların (Bkz. Tablo 1) çoğunluğu 1876 Osmanlı-Rus Savaşından sonra faaliyetlerine son vermiştir (Akgüç, 1989: 10). Yabancı sermayeli bankalar 1875-1922 döneminde de kurulmaya devam etmiştir. Yazar bu dönemde yedi yabancı sermayeli bankanın kurulduğunu, 18 yabancı bankanın da şube açtığını belirtmektedir. Eldem (1994)'e göre dönemin önemli yabancı bankalarından birisi de 1888 yılında kurulan Selanik Bankası'dır.

Tablo 1: 1856-1875 Yılları Arasında Kurulan Bankalar

Banka Adı	Kuruluş Tarihi
Bank-ı Osmanî*	1856
İttihadi Mali	1859
Bank-ı Osmanî-i Şahane	1863
Şirket-i Umumiye-i Osmanîye Bankası	1864
Şirket-i Maliye-i Osmanîye Bankası	1865
İtibar-ı Umumi Osmanlı Bankası	1869
Avusturya-Osmanlı Banksı	1871
Avusturya Türk Bankası	1872
İkinci İstanbul Bankası	1872
Kambiyo ve Esham Şirketi Osmanîyesi	1872

Kaynak: Öztin Akgüç, 100 Soruda Türkiye'de Bankacılık, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1989.

* Bu banka 1863 yılında kurulan Bank-ı Osmanî-i Şahane'ye katılmıştır.

** İkinci İstanbul Bankası 1894 yılında Kambiyo ve Esham Şirketi Osmanîyesi'ne katılmıştır.

Güllap, özellikle 1882 yılında Duyun-ı Umumiye'nin kuruluşundan sonra Avrupa sermaye piyasalarının Osmanlı ekonomisine yönelik oluşan güveni nedeniyle etkinliğinin arttığını ifade etmektedir. Bu bağlamda bankacılık alanında yaşanan gelişmeler şöyledir:

- Fransız sermayeli Credit Lyonnais 1875 yılında İstanbul, İzmir, Kudüs ve Yafa'da şubeler açmıştır.
- 1888 yılında Selanik'te, Selanik Bankası kurulmuştur.
- 1889'da Berlin'de 20 milyon mark sermaye ile kurulan Deutsche-Palastina Bank (Alman-Filistin Bankası) Şam, Beyrut ve Trablus gibi Osmanlı kentlerinde şubeler açtı.
- 1891 yılında Midillide kurulan Midilli Bankası, Selanik ve Atina'da da şube açmıştır.
- İngiliz bir girişimci 1899'da Filistin Bankası'nı kurdu. Banka, 1902 yılında Beyrut, Hayfa ve Kudüs'te şubeler açmıştır.
- İzmirli Levanten bir tüccar Londra'da British Oriental Bank'ı kurmuş ve İzmir'de bir şube açmıştır.
- Avusturyalı Wiener Bank Verein, 1905 yılında İstanbul'da şube açmıştır. Avusturya sermayesi yukarıdaki Tablo 1'den de görüleceği üzere Osmanlı'ya ilk kez 1871 yılında adım atmıştır.
- Yunan Atina Bankası, 1904 yılında önce İstanbul'da, sonrasında da Trabzon, Samsun, İzmir ve Mersin'de şubeler açmıştır.
- Bir diğer Yunan Bankası Şark Bankası'dır. Adı geçen banka 1904 yılında İstanbul'da bir şube açtıktan sonra şubelerini 1905 yılında Alman Orient Bank'a devretmiş, kendisi İzmir, Manisa, Soma ve Bergama'da şubeler kurmuştur.
- Almanlar Dresdner Bank'ın öncülüğünde 1905 yılında Deutsche Orient Bank'ı 32 Milyon Mark sermaye ile kurup, İstanbul, Bursa, Adana, Mersin, Tarsus ve Edirne gibi önemli kentlerde şube örgütlenmesini de gerçekleştirmiştir.
- İtalyanlar 1907 yılında Venedik merkezli Societe Commerciale D'Oriente Bankası'nın şubelerini İstanbul'da açtılar (Güllap, 1972; Güven, 1984).

Güllap, Banko Di Roma'nın şube kuruluşunun ardından, Yunan bankalarının da Karadeniz ve Akdeniz bölgesindeki önemli kentlerde şubeler açtığını yazar belirtmektedir. Bu sürecin nedenini Güllap, Burhan Ulutan'ın "Bankacılığın Tekâmülü (1957)" eserinden yaptığı alıntılarla da geliştirerek iki maddede özetlemektedir:

- "i-Emperyalist zihniyet altında her devlet menfaatli bulunduğu bölgelerin iktisadi faaliyetlerini kontrolü altına almak ve
- ii- Aşırı kar temin etmek."

Bütün bu açıklamalardan görüleceği gibi, Osmanlıdaki liberal dalga ya da uluslararası ekonomik faaliyetlerdeki liberalleştirme politikaları yabancı sermayeyi pozitif yönde uyarmaktadır. Ancak, Güllap'ın da belirttiği üzere yabancı sermayeye sağlanan kolaylıklar ve güven ortamı güçsüz ülke-aşırı kar ikilemini ortaya çıkarmaktadır. Bu ilişki tarzının dün olduğu gibi günümüzde de geçerliliğini koruduğu söylenebilir.

Borçlanma bankacılığı ile yabancı sermayeyi destekleyen bankacılık dönemlerini izleyen milli bankacılık döneminin ilk bankası 15 Ağustos 1888 yılında kurulan Ziraat Bankası'dır. Bu bankanın temelini Memleket Sandıkları oluşturmaktadır. Mithat Paşa'nın girişimi ile Tuna Eyaletinin Pirot kasabasında 1863 yılında kurulan Memleket Sandıkları'nı amacı, çiftçinin kredi sorununu çözmektir (Eldem, 1994: 161). Adı geçen sandık ilerleyen yıllarda faaliyetlerindeki bozulma nedeni ile etkinliğini yitirmiş ve Osmanlı Hükümeti 1883 yılında aynı amaçlar doğrultusunda "Menafi Sandıkları'nı" kurmuştur. "Menafi Sandıkları'na geçilmesiyle, idare yeniden düzenlenmiş, kayıt ve muhasebe işleri çağdaş ve ilmi esaslara uygun olarak yürütülmeye başlanmış ve merkezi hükümetin doğrudan denetimine tabi tutulmuştur. Böylelikle, 15 Ağustos 1888'de Menafi Sandıkları'nın yerine işlevlerini üstlenecek modern finans kuruluşu olarak Ziraat Bankası resmen kurulmuş, o tarihte faaliyette bulunan Menafi Sandıkları da Banka şubelerine dönüştürülerek faaliyete başlamıştır. O güne kadar Menafi Sandıklarının mali kaynağını oluşturan menafi hisseleri Bankaya devredilmiş ve bundan sonraki hisseler de Bankanın sermayesine tahsis edilmiştir. Bu adımla birlikte, teşkilatlı tarımsal kredi tarihimizde yeni bir dönem başlamıştır.

Ziraat Bankası'nın ilk kuruluşundaki görevleri ise;

- i- Satılması mümkün olan gayrimenkul rehini ve kuvvetli kefalet karşılığında çiftçiye kredi kullanırmak,
- ii- Faiz karşılığında tevdiat kabul etmek,
- iii- Ziraat'e ilişkin sarraflık ve aracılık işleri yapmak olarak belirlenmiştir (www.ziraat.com.tr, 7.09.2009)."

Bu dönem milli bankacılığının desteklendiği bir dönem olarak karşımıza çıksa da milli bir girişimci sınıfın doğuşu ya da Ahmad'ın ifadesiyle "Türk burjuvazisinin doğuşu" 1914 dolaylarında olmuştur (Ahmad,1986: 55). Doğal olarak bu gelişmeler İttihat ve Terakki'nin desteğinin yanı sıra II. Meşrutiyet'in getirdiği yeni akımların etkisiyle gerçekleşmiştir. Bu doğrultuda, yeni dönemde Müslüman-Türk insanının da bankacılık faaliyetleriyle uğraşması desteklenmiştir.

Osmanlıda liberal düşünce yukarıdaki bilgilerden de anlaşılabilir gibi 1830'lu yıllardan itibaren taraftar toplamış, İngiliz sermayesi ve onu izleyen diğer Avrupalı banker ve bankalar imparatorluk sınırları içerisinde ya yeni bankalar kurarak, ya da şubeleri aracılığıyla faaliyetlerini yoğun biçimde sürdürmüşlerdir. 1908-1913 yılları arasında liberal politikalar egemen olmuş, hatta bu dönemde kurulan şirketlerin çoğunda yabancı sermayenin ağırlığı söz konusu olup, 1914-1918 yılları arasında da milli iktisat politikaları uygulama olanağı bulmuştur (Toprak,1982: 58).

1909 yılında bir milyon sterlin ile kurulup, uzun dönemli faaliyette bulunamayan Türkiye Milli Bankası'nın yanı sıra 1910 yılında bazı Ermeni bankerler tarafından kurulan Osmanlı Ticaret Bankası (Banque Commerciale Ottomane) bu dönemin diğer bankalarıdır. Ayrıca 1910 yılında kurulup, faaliyetlerine 1914 yılında son

veren Türkiye Ticaret ve Sanayi Bankası da bu dönemde kurulan bankalardandır.

3. İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİ (1908-1918) VE MİLLİ İKTİSAT İLE KURTULUŞ SAVAŞI YILLARI (1919-1923) İKTİSAT POLİTİKALARININ BANKACILIĞA ETKİLERİ

Avrupa'da Sanayi Devrimi'nin getirdiği yoksulluk ve gelir dağılımındaki bozulmalarla birlikte düşünsel düzeyde klasik iktisat düşüncesine karşı gelişen iktisadi, sosyal ve felsefi eleştiriler/tepkiler görülmüştür. Sözü edilen tepkiler iktisadi düşünce kapsamında dört noktada toplanabilir (Savaş, 1997:407-409). Bunlar aşağıda, akımlar ve öne çıkan temsilcileri ile birlikte sırasıyla gösterilmektedir:

- Ütopik sosyalistler, İngiliz R. Owen, Fransız C. Fourier,
- Bilimsel sosyalizm, K. Marks ve F. Engels,
- Milli Ekonomi Akımı, Alman F. List ve ABD'li H. Carey,
- Alman Tarihçi Okulu ya da Romantikler. Sombart, Roschner, Hildebrandt vb.

Yukarıda üçüncü maddede görülen milli iktisat akımı, İkinci Meşrutiyet'in ikinci döneminde Osmanlı'nın iktisat politikalarını etkileyecektir. Bu düşünce özünde, İngiliz sermayesine karşı ilgili ülkenin gümrük duvarlarının yükseltilmesi ile bu korumacı ortamda milli ekonominin korunması ve milli sermayedarın (girişimci) desteklenmesi ilkesine dayanır. İttihat ve Terakki Fırkası öncülüğünde yürütülen liberal düşünce (klasik iktisadi düşünce) temelinde başlatılan ekonomi politikalarından arzu edilen sonuçların alınamaması, bir önceki konuda Ahmad'dan (1986) yapılan alıntıda da belirtildiği üzere 1914-1918 döneminde romantik ve milli iktisatçı düşüncelerin ön plana çıkmasına neden olmuştur. Ancak burada vurgulanması gereken nokta imparatorluk sınırları içerisinde milli bir ekonomik düzenin korunması olup, süreçle birlikte kurulmak istenen ekonomik düzen Almanya ve ABD milli iktisat uygulamalarının örneklerinde olduğu gibi kapitalizmdir.

1908 yılında İkinci Meşrutiyeti gerçekleştiren Jön Türk Hareketi, liberal dönüşümler amaçlayan bir eylemdir. İttihat ve Terakkicilerin öngördükleri liberal düşünce, özellikle hem uygulamacı hem de düşünür olarak Maliye Nazırı Cavit Bey'in, Rıza Tevfik ve Ahmet Şuayip'le birlikte kurucusu oldukları Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası aracılığı ile savunulmuştur. Ancak, ilerleyen süreç içerisinde liberalizmin sonuçları tartışılır hale gelmiştir. Başlangıçta II. Abdülhamit'in baskıcı rejimine karşı özgürlükçü bir hareket niteliği taşıyan liberal düşüncenin ilk yıllardaki sonuçları değerlendirildiğinde karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır (Toprak, 1982: 19-20):

- i. Osmanlı ulusçuluğu amaçlanmasına rağmen başarılı olunamamış, fakat ayrılıkçı ve etnik unsurlar bağımsızlığa yönelmişlerdir.
- ii. Ekonomideki liberalleşme hareketleri Osmanlı ticaretini ellerinde bulunduran gayri Müslimlerin ve yabancıların etkinliğini arttırmıştır.

- iii. Liberalizmin serbest rekabet ilkesinin uygulama sonuçları, Müslüman-Türk zanaatkârın yoksullaşmasına neden olmuştur. Çünkü İkinci Meşrutiyet ile birlikte loncaların kaldırılması, liberal anlamda serbest ticaret ve girişim özgürlüğüne olanak tanırken, lonca sistemi altında faaliyet gösteren Müslüman-Türk küçük esnaf ve üreticilerin bu uygulamadan zarar görmesine neden olmuştur.

Liberal düşünce uygulamalarının olumsuz sonuçları karşısında, Alman romantiklerinin milliyetçi düşünceleri ve milli iktisat politikalarının Almanya'daki başarıları Osmanlı'da taraftar toplamıştır. Bu süreç, Osmanlı'da bir yandan Türk ulusçuluğunun, diğer yandan da milli iktisat politikalarının uygulanmasını ortaya çıkarmıştır. Kurtuluş Savaşı öncesinde Osmanlıda uygulanan milli iktisat akımının temel ilkeleri milli devletin fonksiyonları şeklinde karşımıza çıkarken, bunları Toprak (1982)' den aktararak şöyle sıralamak mümkündür:

- i. İktisadi yapıyı güçlendirmek,
- ii. ii-bireye girişim ortamı hazırlamak ve
- iii. iii-halkın vergi ödeme gücünü artırarak devlete dolaylı yoldan gelir sağlamaktır.

Bireyin öne çıkarılarak, kapıkulu felsefesinin yadsındığı bu süreçte yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere bireyin girişimciliği ve iktisadi özgürlüğü öne çıkarılmıştır. Diğer bir anlatımla liberal iktisadi felsefenin temel taşları aslında burada görünmektedir. Bunlar bireyin girişimciliği ve bireyin iktisadi özgürlükleri. İncelenen milli iktisat akımı, Alman Friedrich List ve Amerikalı Henry Carey'in görüşleri doğrultusunda şekillendirilmiştir. Burada ulusal sınırlar içerisinde serbest piyasa mekanizması kabul edilirken, uluslararası ticarete korumacılık (himayecilik) savunulur. Ancak gözden kaçırılmaması gereken noktalardan birisi, yeni kurulan ve geliştirilmeye çalışılan sanayi korunurken, aslında ülke ekonomisinin tamamı koruma altındadır.

İncelenen sürecin Osmanlı bankacılığına etkisini incelediğimizde karşımıza şöyle bir tablo çıkar. İkinci Meşrutiyet'in ilanından yeni Türk devletinin kuruluşuna kadar geçen zaman içerisinde, yani 1908-1923 yılları arasında 11'i İstanbul'da 13'ü de Anadolu'nun çeşitli kentlerinde olmak üzere toplam 24 banka kurulmuştur (Akgüç, 1988: 14). 1910 yılından sonra İttihat Terakki'nin yerli sermayedarı destekleme politikaları doğrultusunda dört tanesi İstanbul'da, iki tanesi Anadolu'da olmak üzere milli bankalar kurulmuştur (bkz. Tablo 2). 1917 yılında dört milyon lira sermaye ile kurulan İtibarı Milli Bankası (Pamuk, 2003: 240), 1927 yılında İş Bankası ile birleşmiştir (Altay, 2006:154). Ancak, Tablo 2'de listelenen ve belirttiğimiz dönemde kurulan milli bankaların çoğunluğu İmparatorluk sınırları içerisindeki yabancı bankaların rekabetlerine dayanamayarak faaliyetlerine son vermişlerdir. Adı geçen bankaların çoğunluğu İstanbul ve İç Anadolu Bölgesi'nde kurulmuştur.

TÜRKİYE'DE LİBERAL POLİTİKALARIN
BANKACILIK SEKTÖRÜNE ETKİLERİ (1847-1979)

1911-1922 yılları arasında kurulan yukarıdaki tabloda yer alan bankaların 14'ü Cumhuriyet Dönemine geçmiş ve bunlardan ikisi iki binli yılların başlarına değin faaliyetlerini sürdürebilmiştir. Bu iki banka "Türk Ticaret Bankası A.Ş.- Adapazarı İslam Ticaret Bankası" ve "Milli Aydın Bankası- Tarişbank'tır (Aydın İncir ve Himaye-i Zürra Osmanlı A.Ş)." Milli Aydın Bankası-Tarişbank 1914 yılında Aydınlı incir üreticileri tarafından yabancılar ve gayri Müslimlerin oluşturduğu incir tröstüne karşı kurulmuştur (Bkz. Erkan-Altay vd., 1993). Örneğin üzüm üreticilerinin finansman gereksinimini karşılamak amacıyla Toprak (1982) çalışmasında belirtildiği üzere İttihat ve Terakki'nin önderliğinde, hatta "güdümünde kurulan" örnek bir banka da Manisa Bağcılar Bankası'dır. Bunların yanı sıra bazı milli sermayeli bankalar, seksenli (ve özellikle doksanlı) yıllardan itibaren Türk finans sektöründe çok yoğun biçimde yaşanan küreselleşme etkisinde özelleştirme-yabancılaşma-yabancılaştırma politikaları ile karşı karşıya kalmışlardır.

Tablo 2: 1908-1923 Yılları Arasında Kurulan Bankalar

Banka Adı	Kuruluş Tarihi
İstanbul Bankası	1911
Konya İktisadi Milli Bankası	1911
Adapazarı İslam Ticaret Bankası	1913
Karaman Milli Bankası	1913
Emvali Gayrimenkule ve İkrizat Bankası	1914
Aydın İncir ve Himaye-i Zürra Osmanlı A.Ş. (Milli Aydın Bankası)	1914
Emlak ve İkrizat Bankası	1914
Asya Bankası	1914
Akşehir İktisadi Osmanî Şirketi	1916
Kayseri Milli İktisat Bankası	1916
Köy İktisat Bankası	1916
İtibar-ı Milli Bankası	1917
İktisad-ı Milli Bankası	1917
Manisa Bağcılar Bankası	1917
Konya Ahali Bankası (1924) •	1917
Ticaret ve İtibar-ı Umumi Bankası	1918
Türkiye Umumi Bankası	1918
Eskişehir Çiftçiler Bankası	1919
Adapazarı Emniyet Bankası	1919
Konya Türk Ticaret Bankası	1920
İktisat Türk Bankası	1920
Bor Zürra ve Tüccar Bankası (1921) •	1922
Dersaadet (İstanbul) Küçük İstikraz Sandığı	1923

Kaynak: Bankalar belirtilen kaynaktan alınarak tablo halinde verilmiştir. Öztin Akgüç, 100 Soruda Türkiye'de Bankacılık, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1989 ve Öztin Akgüç, Cumhuriyet Döneminde Bankacılık Alanında Gelişmeler, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları No: 71, Tisa Matbaası, Ankara, 1975.

- Konya Ahali Bankası (1924) ile Bor Zırra ve Tüccar Bankası'nın (1921) parantez içerisindeki kuruluş tarihleri, A. Gündüz Ökçün'ün "1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye" adlı kitabında, Akgüç çalışmasından farklı olarak bu tarihleri vermektedir.

Bütün bu açıklamalar, Osmanlı'da bankacılığın doğuşundan Cumhuriyet'in ilanına kadar geçen 75 yıllık dönemde bankacılık alanında önemli bir mesafe alındığını göstermekle birlikte, liberal politikaların egemenliğinin yabancı bankacılığı uyardığını ve geliştirdiğini göstermektedir. Ancak liberal politikalar eşitler arasında bir politika demeti şeklinde değil, daha çok kolonyel bir anlayışla batının dikte ettirdiği politikalar şeklinde gelişmiştir. Dolayısıyla, yeni kurulan bankaların çoğunluğu yabancı bankalar olup, şube açmak için gelen yabancı bankalar bu dönemlerde etkinliklerini arttırmışlardır. Ökçün (1971) çalışmasında belirtildiği üzere 1920-1923 yıllarında İstanbul'da kurulan Ticaret ve Sanayi Türkiye ve İran Bankası ile Dersaadet (İstanbul) Küçük İstikraz Sandığı yabancı sermayeli bankalardır.

1923-1980 dönemi aşağıda alt dönemlerle incelenecektir. Ancak dönem ayrımı farklı biçimlerde yapılabilir. Örneğin Güven (1984), tarihsel gelişme süreci içerisinde Türk bankacılığını, bankacılık faaliyetlerinin yarattığı teorik yapı başlığı altında sınıflandırırken, bunun özgün bir ayrım olduğunu vurgulamaktadır. Bu ayrım, Türk bankacılığı sınıflandırılırken ilk kez denenen ve ilgili dönemin iktisat politikalarının uygulamalarına göre şekillenen, diğer bir ifadeyle nedenselliğe yönelen bir ayrımdır. Diğer yazarlar tarafından yapılan sınıflandırmalar çoğunlukla sonuca ilişkindir. Güven tarafından denenen bu ayrım aşağıdaki gibi olup, burada sadece sınıflandırma verilecek ve dönemlerin açıklanması yapılmayacaktır (Güven, 1984: 50-66):

- Sınırlı Kredi Arzının Yarattığı Ödünç Verilebilir Fonlar Teorisi (1923-1943),
- Stand-By Teorisi (1944-1970),
- Fon Kullanımı Teorisi (1971-1980).

Öte yandan Türk iktisat literatüründe para-banka ve finansal piyasalara ilişkin çalışmalarda öne çıkan iktisatçılardan Parasız (2009), 1923-1980 dönemi Türk Bankacılığını aşağıdaki gibi sınıflandırmaktadır:

- 1923-1944 Dönemi,
  - Küçük Yerel Bankaların Kuruluş Dönemi,
  - Büyük Kamu Bankalarının Kuruluş Dönemi,
- 1944-1980 Dönemi,
  - Büyük Özel Bankaların Kurulduğu 1944-1967 Dönemi,
  - Bankacılık Sektöründe Kamu Müdahalelerinin Arttığı 1961-1980 Dönemi

Yukarıdaki ayrımda dikkat çeken iki nokta, dönem ayrımlarında Cumhuriyetin ilanından ikinci dünya savaşının başlangıcına kadar geçen süre ve savaş sonrası dönemin temel alınması ile 1944-1980 döneminin iki alt döneme ayrılması ve burada tarihsel sürecin iç içe girmesidir.

Bu ve diğer nedenlerden ötürü makalede, Güven (1984) ve Parasız (2009) çalışmalarındaki ayrımlar yerine, Türk iktisat tarihi çalışmalarında genel kabul gören ve dönemin iktisat politika uygulamalarının şekillendirdiği ayrım kullanılacaktır. Boratav (1992) veya Altay (2001) çalışması buna örnek gösterilebilir.

4. ATATÜRK DÖNEMİNİN LİBERAL VE DEVLETÇİ İKTİSAT POLİTİKALARININ BANKACILIK SEKTÖRÜNE ETKİLERİ (1923-1938)

Bu bölüm üç alt başlıkta incelenecektir. Öncelikle Atatürk'ün iktisat politikası uygulamalarının altında yatan temel düşünce ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Daha sonra ise, incelenen dönemdeki iktisat politikalarının bankacılık sektörüne etkileri, 1923-1929 döneminde izlenen liberal ve dışa açık iktisat politikaları ile 1930-1938 döneminin devletçi politikaları itibariyle dikkate alınarak açıklanacaktır.

a- Atatürk'ün İktisat Düşüncesine Genel Bakış

Yeni Türk devletinin ekonomi politikalarının kurgusu ve yönü, 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde netleşmiştir. Atatürk döneminde, 1923-1929 ve 1930-1938 yılları arasında izlenen ve birbirlerinden farklı iktisat politikalarının belirlenmesinde iç ve dış konjonktürdeki gelişmelerin önemi çok fazladır. Örneğin, Osmanlı kapitülasyonların etkisi altındadır ve bunlar Lozan Antlaşması ile kaldırılacaktır. Dolayısıyla bu olguları iktisat politikası uygulamalarında görmek mümkündür. Atatürk, 1 Mart 1922'de Meclis'te yaptığı bir konuşmada yabancıların elde ettikleri imtiyazları belirttikten sonra şöyle demektedir. "...Artık serbest ve bağımsız bir iktisadi hayata atılan Türkiye için ekonomik hayatını boğmakta olan kapitülasyonlar yoktur" (Nebioğlu, 1986:58). Başka bir konuşmasında da, "Milleti siyasi esaretten kurtararak kapitalistlerin ellerine bırakmak neye yarar? Biz, milli birliğimizle bizi yutmak isteyen kapitalistlerle savaştık" cümleleri ile iktisadi bağımsızlığın önemini ortaya koymaktadır. Lozan görüşmelerinin kilitlendiği bir dönemde düzenlenen ve 17 Şubat 1923 tarihinde başlayıp 4 Mart 1923 tarihinde sona eren İzmir İktisat Kongresi'nin açılışında yaptığı konuşmada Mustafa Kemal, ülkenin içinde bulunduğu zor koşulları belirterek, iktisadi ve siyasi alanda elde edilen zaferlerin iktisadi zaferlerle bütünleştirilmesi gerektiğini belirtir. Öte yandan, kendi toprağına, milletine, dinine, hayatına ve kurumlarına düşman olmayan milletlerle dost olunacağına ve bu yöndeki "ecnebi sermayeye" olumlu yaklaşılacağı bildirinin dokuzuncu maddesinde ifade edilmektedir. Afetinan'a göre, 17 Şubat 1923'de İzmir'de toplanan İktisat Kongresi'nin sonuçları Türk Devleti'nin ekonomi politikalarını etkilemiştir.

İzmir İktisat Kongresi, ziraat, sanayi, ticaret ve işçi kesimlerinden katılan 1135 delege ile toplanmış, kongre sonucunda 12 maddelik "Misak-i Milli Esasları" kabul edilerek bu sonuçlar, TBMM Başkanlığı'na ve Bakanlar Kurulu'na sunulmuştur. Bildiri özetle;

- Türkiye'nin kendi ulusal sınırları içerisinde bağımsız yaşayacağını,
- milli egemenliğin her şeyin üzerinde olduğundan hareketle Türk insanının çok çalışkan olduğunu,
- kesimler arasında herhangi bir çatışma olmadığını,
- Türklerin servetlerinin farkında olduğu ve
- bunları korumak için çok çalışacağını vurgulamaktadır.

Atatürk dönemi için çokça tartışılan yabancı (ecnebi) sermaye konusuna tekrar dönersek, örneğin Gündüz Ökçün bu konuyla ilgili şöyle yazmaktadır. "... Cumhuriyet Rejimi genel olarak yabancı sermayeye değil, kapitüler ayrıcalık arayan yabancı sermayeye iyi gözle bakmamıştır ve kapitüler ayrıcalık aramayan yabancı sermaye Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'ye girmiştir" (Ökçün, 1971: 5). Dönemin İktisat Vekili Mahmut Esat'ın açış konuşmasında da yabancı sermaye düşmanlığı yoktur. Zaten bu konuşmaların özü, Misak-ı Milli'ye girmiş hükümlerdendir. Mahmut Esat Kongre'nin açılışında, yeni Türkiye'nin iktisat politikalarının dünyada mevcut hiç bir politikaya benzemediğini, çeşitli iktisadi okulların bir karması olacağını ve memleketin ihtiyacına göre şekilleneceğini ifade etmektedir.

Mustafa Kemal, Kongre açış konuşmasında yabancı sermaye ile ilgili görüşlerini Nutuk'ta geçtiği şekli ile şöyle ortaya koymaktadır. "Efendiler, iktisadiyat sahasında düşünürken ve konuşurken zannolunmasın ki, biz ecnebi sermayesine hasım bulunuyoruz. Hayır, bizim memleketimiz çok vasidir. Çok say ve sermayeye ihtiyacımız vardır. Binaenaleyh kanunlarımıza riayetkâr olmak şartıyla ecnebi sermayelerine lazım gelen teminatı vermeye her zaman hazırız ve şayan-ı arzudur ki, ecnebi sermayesi bizim sayimize ve servet-i sabitemize inzımam etsin. Bizim için ve onlar için faideli neticeler versin; fakat eskisi gibi değil."

Buradan da anlaşılacağı gibi yeni dönemin ve yeni Türk devletinin iktisat politikalarında yabancı sermaye gerekli bir girdidir. Çünkü ülkenin hangi koşullara sahip olduğu ortadadır. Ökçün'ün yukarıda kaynak gösterdiğimiz araştırmasında Türkiye'de 1920-1930 yılları arasında kurulan anonim şirketlerin sermayelerinin yaklaşık yüzde 40'ının yabancı sermaye olduğunu belirtmektedir. Diğer taraftan, cumhuriyetin ilk yıllarındaki, özellikle sabit sermaye yatırımlarının (demiryolları, elektrik ve havagazı işletmeleri gibi) millileştirme politikalarının varlığı bir gerçektir. Burada dikkate almamız gereken ölçüt, imtiyaz elde etme amacını güden yatırımlardır. Atatürk ve Atatürk'ün ekonomi politikaları buna karşıdır.

Mustafa Kemal'in diğer iktisadi görüşlerini anlayabilmek için aynı konuşmaya tekrar göz atmak gerekir. Zira Atatürk burada "serbest rekabet" ve "şahsi menfaatin" yararlı olmadığı görüşünü belirtir. Bu iki ilke aslında kapitalist sistemin özünü oluşturan klasik iktisadi düşüncenin temel ilkelerinden olup, liberal ideolojiyi tanımlarken kullanılabilecek argümanlardır.

Ancak, aşağıda da belirtileceği üzere özel girişimciliğin ve piyasa sisteminin teşviki dönemin belirleyici politikaları olduğu için bu konuya da ihtiyatlı yaklaşmak gerekmektedir. “Şahsi menfaat zararlıdır”, ancak “özel girişim desteklenmelidir politikası” bir çelişki gibi görünse de, 1923-1929 döneminde liberal uygulamalar ağırlık kazanmaktadır. Zira kongreye katılan tüccar, sanayici ve çiftçi kesimlerinin raporlarında özel girişimin çıkarlarını yansıtan sonuçları görmek mümkündür (Afetinan, 1989). Bütün bu açıklamalar, ulusal sınırlar içerisinde kapitalist bir düzenin temel gereklerinin yerine getirilmeye çalışıldığı, buna karşılık yabancı sermaye ve diğer uluslararası iktisadi ilişkilerin de kontrollü biçimde sürdürüldüğü görülmektedir. Sonuç olarak Atatürk döneminin millici (ulusalci) iktisat politikalarının iki ayrı dönemde farklı nedenlerle farklı biçimlerde uygulandığı öne sürülebilir. Her iki dönemde millidir. Ancak buradaki millilik kavramı özellikle ilk dönem için hem Milli İktisat Akımı, hem de Hitler dönemi Almanya'sının milli iktisat politikaları ile karıştırılmamalıdır.

Yukarıdaki gerekçelere bağlı olarak, 1923-1938 dönemi iktisat politikalarının bankacılığa etkileri çalışmada iki alt dönemde incelenmektedir. Bunlar sırasıyla 1923-1929 dönemindeki özel sektörün desteklediği liberal politikaların egemenliğinde yürütülen politikalar ile 1930-1938 döneminin devletçi korumacı iktisat politikalarıdır. Konunun ilerleyen kısımlarında da belirtileceği üzere, bu ayrımında temel belirleyici gelişmelerin başında 1929 Büyük Dünya Krizi gelmektedir. Aynı zamanda Klasik İktisadi Düşünce'nin iflasını da getiren bu krizle birlikte, Türkiye'de korumacı ve devletçi politikalar uygulanmaya başlanmıştır. Dolayısıyla ilk dönemde uygulanan devlet aracılığıyla desteklenen özel girişimcilik modeli yerini, özel sektörün yeterli olmadığı alanda devlet girişimciliğinin desteklediği modele bırakacaktır.

b- Liberal İktisadi Politikalar Döneminin Bankacılık Sektörüne Etkileri (1923-1929)

Cumhuriyet'le birlikte iktidardaki seçkin kadrolar, geri kalmış bir tarım toplumunun bütün özelliklerini sergileyen ülkede, devlet desteğiyle girişimci bir sınıf yani özel sektör yaratma çabasıdadır. Boratav'a göre Milli İktisat Dönemi'nin korumacı ve sanayileşmeci politikaları bu dönemde uygulama olanağı bulamamıştır. Çünkü Lozan Antlaşmasının sonucundaki gümrük politikaları korumacı politikaların uygulanmasını engellemiştir (Boratav, 1992:280). 1923-1929 yılları politikalarına yön veren gelişmeler ve sonuçlardan hareket edildiğinde dönem tanımlaması çoğunlukla liberal bir dönem şeklindedir*. Kanımızca bu dönem ulusal sınırlar içerisinde kapitalizmin inşasına yönelik kontrollü liberal politikaların uygulandığı bir dönemdir.

---

* Bu konudaki farklı görüşler için bkz. ALTAY, N. Oğuzhan (2000); “Türkiye’de İktisadi Dönüşümlerin Sosyo-Ekonomik Sonuçları Üzerine Bir Deneme”, Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 15, Sayı 2.

Ulusal Bankacılığın geliştiği bu dönem yukarıda belirttiğimiz İzmir İktisat Kongresi ile biçimlenmiş ve 1924 yılında kurulan Türkiye İş Bankası ile pratiğe dönüştürülmüştür* . Bu dönemde bir yandan kamunun desteği ile belirli görevlerle donatılmış bankalar kurulurken, diğer yandan çok sayıda tek şubeli yerel banka doğmuştur. 1888 yılında kurulup 1924 yılında faaliyetleri yeniden düzenlenen T.C. Ziraat Bankası dönemin kurulan ilk kamu bankasıdır. 19 Nisan 1925 tarih ve 633 sayılı yasayla kurulan Türkiye Sınai ve Maadin Bankası ve 1927 yılında 844 sayılı yasa ile kurulan Emlak ve Eytam Bankası (Türkiye Emlak Kredi Bankası A.O.) gibi bankalar da kamu tarafından kurulmuş veya kurdurulmuştur.

Tablo 3: 1923-1927 Yılları Arasında Devlet Öncülüğünde Kurulan Bankalar

Kuruluş Yılı	Banka Adı	Desteklenecek/Geliştirilecek Sektör
1924	T. İş Bankası -Özel Sermayeli	Ticaret
1924	T.C. Ziraat Bankası -Kamu Sermayeli	Tarım
1925	Türkiye Sınai ve Maadin Bankası -Kamu Sermayeli	Sanayi ve Madencilik
1926	Emlak ve Eytam Bankası -Kamu Sermayeli	İnşaat ve Konut

Tablo, Kocabaşoğlu vd, İş Bankası Tarihi, adlı eserlerinden derlenerek tarafımızca düzenlenmiştir.

1923-1929 döneminde izlenen liberal politikaların etkisi altında 27 adet banka kurulmuştur. Kurulan bankalar, milli bir özel sektör oluşturabilmek amacına dönük uygulanan kontrollü iktisat ve siyasi politikaları neticesinde milli sermayeli bankalardır (Kocabaşoğlu vd.,:28). Sözü edilen 27 bankanın alt dönemlere göre kuruluşu ise aşağıdaki biçimde gelişmiştir:

---1924-1925 döneminde 5 banka
---1926-1929 döneminde 22 banka
Toplam----- 27 banka

Ökçün, tarihi belgelere dayalı (1971) çalışmasında 1923-1929 döneminde kurulan 28 bankanın ismini vermektedir. Sözü edilen milli sermayeli özel bankaların isimleri, sermayeleri ve kuruluş tarihleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Tablonun üçüncü sütununda bankaların kuruluş sermayeleri ödenmiş sermayesi/taahhüt edilen sermayesi oranıyla birlikte verilmektedir.

Tablodaki bankalara ilişkin aşağıdaki tespitleri yapmak mümkündür:

* Bu konuda bkz. Uygur Kocabaşoğlu ve diğerleri, **Türkiye İş Bankası Tarihi**, Tarih Vakfı Yayını, Tarih ve Basım Yeri yok.

TÜRKİYE'DE LİBERAL POLİTİKALARIN
BANKACILIK SEKTÖRÜNE ETKİLERİ (1847-1979)

- Anadolu'nun muhtelif kentlerinde (il ve ilçelerde) yerel ticari sermayenin girişimiyle farklı ölçekte bankalar kurulmuştur. Ökçün bu durumu şöyle açıklamaktadır. "Anadolu'daki yerli sermayenin bankalar halinde örgütlenmesi, sanayileşmiş Avrupa ülkelerinde XIX. Yüzyıl sonlarına doğru ve XX. Yüzyıl içinde görülen mali sermayenin anonim şirketler biçiminde örgütlenmesi ile aynı nitelikte değildir. Gerçekten Osmanlı devletinden, dışarıya hammadde ve yiyecek maddeleri satan ve dışarıdan mamul madde satın alan, sanayileşememiş, geri bir tarım ülkesi miras kalmıştır. Böyle bir yapı içinde, Anadolu'daki yerli bankalar daha çok yerli ticaret sermayesinin (merchant capital), kendi içinde, kredi ve benzer yollarla, kendisini destekleme ihtiyacını karşılamak üzere kurulmuşlardır" (Ökçün, 1971: 102). Buradan da anlaşılabilirliği gibi parasal ve beşeri sermayesi kıt bir ülkede kaynaklar kendi içerisinde geliştirilmeye çalışılmıştır. Doğal olarak ilgili dönemin özgün koşullarını da dikkate almak gerekir.
- Diğer coğrafi bölgelere göre iç Anadolu bölgesinin kentlerinde kurulan banka sayısı nispeten daha fazladır. Konya ve ilçelerinde kurulan bankalar dikkate alındığında bu kent öne çıkmaktadır.

Tablo 4: 1923-1929 Döneminde Kurulan Milli Sermayeli Özel Bankalar

Banka Adı	Sermayesi (TL) Ödenmiş/ Taahhüt	Kuruluş Tarihi
Konya Ahali Bankası	151.249/500.000	3 Nisan 1924
Eskişehir Çiftçi Bankası	100.000/100.000	1 Haziran 1924
Akhisar Tütüncüler Bankası	500.000/500.000	17 Eylül 1924
Karaman Çiftçi Bankası	130.000/500.000	1925
İstanbul Esnaf Bankası	118.820/500.000	14 Haziran 1925
Aksaray Halk İktisat Bankası	28.984/100.000	6 Mart 1926
Afyonkarahisar Terakki-i Servet Bankası	100.000/100.000	6 Eylül 1926
Niğde Çiftçi ve Tüccar Bankası	100.000/100.000	Kasım 1926
Denizli İktisat Bankası	250.000/250.000	1927
Nevşehir Bankası	70.097/100.000	10 Şubat 1927
Kocaeli Halk Bankası	100.000/100.000	7 Mart 1927
Akseki Ticaret Bankası	319.220/500.000	29 Haziran 1927
Eskişehir Bankası	250.000/500.000	21 Temmuz 1927
Ermemek Ahali Bankası	50.000/100.000	8 Eylül 1927
Adapazarı Emniyet Bankası	200.000/200.000	1928
Türkiye İmar Bankası	286.100/1.000.000	22 Mart 1928
İzmir Esnaf ve Ahali Bankası	500.000/1.000.000	9 Nisan 1928
Karadeniz Bankası-Trabzon-	70.000/100.000	28 Mayıs 1928
Ürgüp Zürra ve Tüccar Bankası	12.353/30.000	3 Haziran 1928
El'aziz (Elazığ) İktisat Bankası	50.000/100.000	28 Kasım 1928
Üsküdar Bankası	22.975/100.000	11 Ekim 1929
Van Milli İktisat Bankası	12.500/50.000	8 Mayıs 1929
Mersin Ticaret Bankası	50.000/100.000	21 Mart 1929

Kaynak: A. Gündüz Ökçün “1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye”, Ankara, 1971.

Bütün bunlarla birlikte 1929 yılı sonu itibariyle Türkiye’deki banka toplamı 58’dir. Bunların 43 tanesi yerli sermayeli, 15’i de yabancı sermayeli banka statüsündedir (Bkz. Tablo 5). İncelenen dönemde İtibari Milli Bankası (1916), 1927 yılında T. İş Bankası ile birleşmiştir (Altay, 2002: 35).

Tablo 5: 1923-1929 Döneminde Sermaye Yapılarına Göre Bankalar

Toplam	Milli Sermayeli	Yabancı Sermayeli
58	43	15

Tablo,5 Kocabaşoğlu vd, İş Bankası Tarihi, (tarih yok) adlı eserden derlenerek tarafımızca düzenlenmiştir.

İncelenen dönemde iki banka faaliyetlerine son vermiştir (Akgüç, 1975: 82): Bunlar aşağıdaki Tablo’dan da görülebileceği gibi Çiftçiler Bankası ile İtibari Milli Bankası’dır.

Tablo 6: 1923-1929 Döneminde Faaliyetine Son Veren Bankalar

Bankanın Adı	Kuruluş Yılı	Merkezi	Faaliyetinin Sona Erdiği Yıl
Çiftçiler Bankası	1919	Eskişehir	1926
İtibari Milli Bankası	1916	İstanbul	1927

Kaynak: Öztin Akgüç, Cumhuriyet Döneminde Bankacılık Alanında Gelişmeler, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları No: 71, Tisa Matbaası, Ankara, 1975.

Diğer taraftan izleyen dönemin iktisat politikalarına uygun bir sonuç olarak, kamu sermayeli bankaların kuruluşları otuzlu yılların hemen başlarında da devam ettirilecek, Merkez Bankası öncelikle olmak üzere, Etibank, Denizcilik Bankası, Sümerbank ve Halk Bankası devlet tarafından kurulacaktır.

c- Devletçi İktisat Politikası Döneminin Bankacılık Sektörüne Etkileri (1930-1938)

Cumhuriyetle birlikte uygulanmaya başlanılan kontrollü liberal politikaları savaştan çıkmış kaynakları kıt bir ülkede milli sermayeli bankaların egemen olduğu bir bankacılık sektörünü getirmiştir. Ancak dünya ekonomisinin 1929 yılında yaşadığı büyük kriz doğal olarak Türk ekonomisini de etkilemiştir. Özellikle tarım ve işlenmemiş minerallerin ihracına dayalı ülke ekonomisinin yaşadığı sıkıntı bankacılık sektöründe de yaşanmıştır. Kriz ve diğer nedenlerle birlikte ekonomideki devletçi dönüşüm, kamu-devlet- girişimciliğinin etkin olduğu

bir dönemin aralanmasını sağlamıştır. Kamu girişimciliği, Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) aracılığıyla oluşturulmuş ve ağırlı biçimde iki binli yılların başlarına kadar yürütülmüştür. Dolayısıyla yaklaşık altmış yıllık bir dönem için KİT'ler Türk ekonomisinin temel çekici rolünü üstlenmiştir.

1930-1938 döneminde ekonomideki olumlu gelişmeleri yaratan temel dinamikler, özel sektörün gelişmesini de içine alan korumacı ve dış ticareti denetleyici politikalarla başlatılıp, 1932 yılından itibaren devletçilikle sürdürülen politikalarlardır. Devletçilik politikalarındaki uygulamaları sosyalist modelin devletçiliği ile karıştırmamak gerekir.

Yukarıda değinilen iktisat politikalarındaki değişiklikler doğal olarak bankacılık sektörüne de yansımış ve bu kapsamda özel yasalarla devlet bankaları kurulmuştur. Osmanlı'dan miras kalan ve cumhuriyetin kuruluşundan itibaren merkez bankacılığı fonksiyonlarını yürüten İngiltere merkezli ve yabancı sermayeli Osmanlı Bankası artık yerini, 11.06.1930 tarihinde 1715 sayılı yasa ile kurulan T.C. Merkez Bankası'na (TCMB) devredecektir. İzlenen devletçi politikaları daha iyi yürütebilmek için;

- 1933 yılında Sümerbank ve Belediyeler Bankası (günümüzün İller Bankası),
- 1935'de Etibank*, 1937'de Denizbank ve
- 1938 yılında da Halk Bankası ve Halk Sandıkları kurulmuştur.

1933 yılında uygulanmaya koyulan Birinci ve İkinci Beş Yıllık Sanayi Planları sözü edilen bankaların kuruluşları için uygun ortamlar yaratmıştır. 29.04.1925 yılında 633 sayılı yasa ile kurulan Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası, 7.07.1932 tarih ve 2064 sayılı kanunla "Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası" unvanını almıştır. Adı geçen banka, 1933 yılında bütün aktif ve pasifi ile birlikte Sümerbank'a devredilmiştir (Altay, 2002: 35). Bunlarla birlikte 1930-1938 döneminde faaliyetlerine son veren toplam on dört banka Tablo 7'de gösterilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye, harp ekonomisi veya kumanda ekonomisi koşullarını yaşamıştır. Bu doğrultuda çok sayıda banka savaş yıllarının getirdiği harp ekonomisi ya da kumanda ekonomisi koşullarına dayanamamış ve faaliyetlerine son vermiştir. Bu bankaları aşağıdaki Tablo 7'den izlemek mümkündür.

Sözü edilen dönemde bankacılık sektöründe yeni bankaların kurulması yönünde çok önemli gelişmelerin olmamakla birlikte, bir banka yeni dönemin mesajlarını vermiştir. Günümüzün önemli bankalarından Yapı ve Kredi Bankası 1944 yılında kurulurken, bir büyük bankacı ve bankası, Kazım Taşkent-Yapı ve Kredi Bankası, yeni dönemi aralamış ve döneme damgasını vurmuştur.

---

* Günümüzde artık faaliyette bulunmayan Etibank ile ilgili temel bir başvuru kaynağı olarak bkz., Burhan Ulutan (1987), Etibank Tarihi (1935-1985), Etibank Matbaası, Ankara.

Tablo 7: 1930-1938 Döneminde Faaliyetine Son Veren Bankalar

Bankanın Adı	Kuruluş Yılı	Merkezi	Faaliyetinin Sona Erdiği
Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası	1925	İstanbul	1932
Türk Ticaret ve Sanayi Bankası	1925	İstanbul	1932
Türk Sanayi Kredi Bankası	1932	İstanbul	1933
İktisat Türk A.Ş.	1920	İstanbul	1933
Üsküdar Bankası	1929	İstanbul	1933
İstanbul Bankası	1911	İstanbul	1934
Karaman Çiftçi Bankası	1925	Karaman	1934
İstanbul Esnaf Bankası	1925	İstanbul	1934
Aksaray Halk İktisat Bankası	1926	Aksaray	1936
Kayseri Milli İktisat Bankası	1933	Kayseri	1937
Trabzon Bankası - (Trabzon Tasarruf ve İktisat Sandığı)	1928	Trabzon	1937
Karadeniz Bankası (Trabzon İktisat Ltd. Şirketi)	1928	Trabzon	1937
Karaman Milli Bankası	1913	Karaman	1937
Kastamonu Bankası	1930	Kastamonu	1938

Kaynak: Öztin Akgüç, Cumhuriyet Döneminde Bankacılık Alanında Gelişmeler, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları No: 71, Tisa Matbaası, Ankara, 1975.

İlerleyen dönem (1945-1950) siyasal anlamda çok partili yaşama geçiş, iktisadi anlamda da liberal politikalara yeniden dönüşü ifade eder. Uluslararası ekonomik düzen, Bretton Woods ikizleri olarak sayılan Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası Grubu (WB) aracılığıyla düzenlenirken, Keynesyen görüşün iktisat politikaları sabit döviz kuru altında uygulama olanağı bulacaktır.

Tablo 8: 1930-1938 Döneminde Faaliyetine Son Veren Bankalar

Bankanın Adı	Kuruluş Yılı	Merkezi	Faaliyetinin Sona Erdiği
Diyarbakır Bankası	1931	Diyarbakır	1939
Kırşehir Bankası	1931	Kırşehir	1939
Niğde Çiftçi ve Tüccar Bankası	1926	Niğde	1939
Mersin Ticaret Bankası	1929	Mersin	1940
Ermenek Ahali Bankası	1927	Ermenek	1940
Denizbank	1938	İstanbul	1940
Emvali Gayrimenkule ve İktisat Bankası	1914	İstanbul	1942
Konya Türk Ticaret Bankası	1920	Konya	1943

Kaynak: Öztin Akgüç, Cumhuriyet Döneminde Bankacılık Alanında Gelişmeler, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları No: 71, Tisa Matbaası, Ankara, 1975.

4- DÜNYA EKONOMİSİYLE BÜTÜNLEŞME ÇABALARI ALTINDA LİBERAL POLİTİKALAR VE ÖZEL SEKTÖR BANKACILIĞININ YENİDEN DOĞUŞU (1945–1962)

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra tercihini batı dünyasından yana kullanırken, liberal iktisat politikaları ile demokrasi bu dönemin belirleyici koşullandır. Yeni dönem kamu müdahalesinin dikkate alınmadığı, 7 Eylül 1946'da ilk kez yapılan devalüasyonu, dış ekonomik ilişkilerinde denetimlerin gevşetilmesi ve iç ekonomide de daha liberal politikaların şekillenmeye başladığı bir politika demetini ortaya koyar. 1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti liberal açılımda daha da ileriye giderek OECD'nin dış ticaretteki %60 liberasyon (serbestlik) teklifini hemen kabul ederek uygulamaya koymuştur (Yaşa, 1980: 476). Bununla birlikte sanayinin desteklenmesi, tarım sektöründe taban fiyat politikası, dış yardımlar ve dış krediler ile yabancı sermayeden yararlanma ve özel sektörü destekleyici politikalar ellili yılların ana politikaları olacaktır. Bu temel nedenlerle ekonomide sürükleyici iktisadi aktörün özel sektör öncelikli olması doğaldır. Ekonomik ve siyasi yapısındaki büyük dönüşümlere paralel olarak da özel sermayeli bankaların kurulması için gerekli ortam hem içsel, hem de dış dünyadan kaynaklanan nedenlerle uygundur. Nitekim anılan dönemde kırk özel banka kurulmuştur (Yüzgün, 1982: 18). Bu dönemdeki örnekler şöyle sıralanabilir:

–Türkiye Garanti Bankası 1946 yılında,

–Akbank, Türkiye Kredi Bankası, Tutum Bankası ve Niğde Bankası 1948 yılında kurulmuş, ancak son üç banka ilerleyen yıllarda tasfiye edilmiştir (Yaşa, 1980:

474). Akbank, Adana ve Kayserili toprak sahipleri ve tüccarlar tarafından kurulduğu için asıl ünvanı Adana-Kayseri Bankası'dır (Kazgan, 1999: C II-263). –Kurulduğu 1950 yılında Bankacılık Kanununa bağlı olmayan ancak, ülkemizin ilk özel milli sermayeli kalkınma ve bankası niteliğine sahip Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası yeni liberal dalganın yansımaları olarak karşımıza çıkacaktır. Banka, bazı özel sermayeli milli bankalarımız ile Hazine-TCMB ve Dünya Bankası Grubu'nun koyduğu sermaye ile kurulmuştur.

Yaşa (1980) çalışmasında da belirtildiği üzere bu dönemin ikinci dalgası 1953-1959 yılları arasını kapsamaktadır. Buna göre;

- 1953 yılında İstanbul Bankası ve Demirbank,
- 1954 yılında İşçi Kredi Bankası ile Şekerbank,
- Vakıf gayrimenkullerini işletmek ve her tür bankacılık faaliyetini yerine getirmek üzere 1954 yılında T. Vakıflar Bankası,
- Çukurovalı büyük çiftçiler tarafından Pamukbank ile devlet tarafından turizm sektörünün geliştirilmesi ve desteklenmesi için bir ihtisas bankası olarak kurulan Turizm Bankası 1955 yılında,
- 1958 yılında Çaybank,
- 1959 yılında da öğretmenlerin konut ve kredi işlemlerini karşılamak amacıyla T. Öğretmenler Bankası kurulmuştur.
-

Liberal ekonomi politikaların egemen olduğu 1953-1959 döneminde kurulan yukarıdaki bankalardan sadece Vakıflar Bankası ve Şekerbank faaliyetlerini günümüzde de sürdürmektedir. Özetle incelenen dönem bankacılık açısından;

- özel sermayeli ticari (=mevduat) bankacılığın desteklenmesi ve
- Avrupa'nın imarı için kurulan kalkınma bankaları benzerlerinin Türkiye'de kurulması ile
- şube bankacılığının gelişmesi sonuçlarını doğurmuştur (Koruyan-Altay, 1995:6).

İncelenen 1945-1962 döneminde faaliyetlerine son veren milli bankalar Tablo 9'dan izlenebilir.

TÜRKİYE'DE LİBERAL POLİTİKALARIN
BANKACILIK SEKTÖRÜNE ETKİLERİ (1847-1979)

Tablo 9: 1945-1962 Döneminde Faaliyetine Son Veren Bankalar

Bankanın Adı	Kuruluş Yılı	Merkezi	Faaliyetinin Sona Erdiği Yıl
Nevşehir Bankası	1927	Nevşehir	1948
Ürgüp Zürra ve Tüccar Bankası	1928	Ürgüp	1949
Bor Esnaf Bankası	1928	Bor	1950
Pancar Kooperatifleri Bankası	1954	Eskişehir	1955
Göynük Sanayi ve Kredi Bankası	1951	Göynük	1957
Türk Yapı Bankası	1954	İstanbul	1958
Konya İktisadî Millî Bankası	1912	Konya	1959
Akseki Ticaret Bankası	1927	Akseki	1959
Türkiye Eski Muharıpler Bankası (Muha Bank)	1950	Ankara	1959
Türkiye Muallimler Memurlar ve Subaylar Bankası(Tümsu Bank)	1957	İstanbul	1959
Akşehir Bankası	1916	Akşehir	1960
Niğde Bankası	1948	Niğde	1960
Sanayi Bankası	1958	İstanbul	1961
Bor Zürra ve Tüccar Bankası	1922	Bor	1961
Esnaf Kredi Bankası	1957	İstanbul	1961
Türkiye Birleşik Tasarruf ve Kredi Bankası	1959	İstanbul	1961
Doğu Bank	1952	İstanbul	1961
Türk Ekspres Bank	1953	İstanbul	1962
Buğday Bankası	1955	Ankara	1962
Türkiye Turizm Bankası	1955	Ankara	1962

Kaynak: Öztin Akgüç, Cumhuriyet Döneminde Bankacılık Alanında Gelişmeler, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, No: 71, Tisa Matbaası, Ankara, 1975.

Bu dönemde bankacılık sektöründe yaşanan füzyon işlemleri ile diğer önemli gelişmeler şöyle sıralanabilir (Kazgan, 1999: CII-263, Altay, 2002: 35-36-Sadıklar,1981: 177):

- 1927 yılında 844 sayılı kanunla kurulan Emlak ve Eytam Bankası, 1946 yılında bütün aktif ve pasifi ile birlikte Türkiye Emlak ve Kredi Bankası'na devredilmiştir.
- 1937 yılında kurulup 1938 yılında faaliyete geçen Denizbank, 1952 yılında Denizcilik Bankası adıyla yeniden oluşturulmuştur.
- 1950 yılında kurulan Türkiye Eski Muharipler Bankası-Muha Bank ile 1957 yılında kurulan Türkiye Muallimler Memurlar ve Subaylar Bankası-Tümsu Bank 1959 yılında Türkiye Birleşik Tasarruf ve Kredi Bankası adı altında birleşmiştir. Ancak bu banka fazla uzun ömürlü olamamış ve 1961 yılında tasfiye edilmiştir.
- 1955 yılında kurulan Türkiye Turizm Bankası, 1960 yılında 7470 sayılı kanunla yeni oluşturulan T.C. Turizm Bankası'na devredilmiştir.
- 1953 yılında kurulan Türk Ekspres Bankası ile 1955'de kurulan Buğday Bankası, Anadolu Bankası adı altında 1962 yılında birleşmiştir.
- Cumhuriyetin ilk yıllarında kurulan yerel ve milli sermayeli bankalardan Konya İktisadi Milli Bankası (1959), Akşehir Bankası (1960), Akseki Ticaret Bankası (1959), Niğde Bankası (1960), Bor Zürra ve Tüccar Bankası (1961), Doğubank (1962), Tutum Bankası (1963) yıllarında; Konya Ahali Bankası, Bor Esnaf Bankası, Ürgüp Zürra ve Tüccar Bankası ile yabancı sermayeli Şark-ı Katip Bankası, Sovyet sermayeli S.S.C.I. Ticaret Hariciye Bankası, Deutsche Bank ve Deutsche Orient Bank ise 1948-1961 yılları arasında faaliyetlerini sona erdirmişlerdir.

5. PLANLI DÖNEMDE İZLENİLEN POLİTİKALARIN BANKACILIK SEKTÖRÜNE ETKİLERİ (1963–1980)

Planlı dönem öncesinde kalkınmanın özel sektör veya devlet aracılığı ile geliştirilmesi dün olduğu gibi günümüzde de sürekli tartışma konusu edilmektedir. Yukarıdaki açıklamalardan da görülebileceği gibi, örneğin 1930'larda devlete, 1950'lerde özel sektöre öncelik verilmiş ve uygulanan iktisat politikaları da bu amaçlar doğrultusunda kurgulanmıştır. Bu uygulamalara rağmen ülkenin kalkınma sorunları tam anlamıyla çözülememiş ve Türkiye'nin kalkınma uğraşları devam etmektedir. 27 Mayıs 1960 ihtilalinin bir sonucu olarak 1961 Anayasası'na "sosyal devlet" anlayışı girmiştir. Ancak yeni dönemin planlı kalkınma ve karma ekonomi anlayışına uygun politikaların başlangıcı 1958 İstikrar Paketi öncesinde sürdürülen görüşmelerde Türkiye'nin OECD ve Dünya Bankası'na verdiği taahhütlere dayandırılmaktadır (Ekzen, 2009: 39). Bununla birlikte kalkınma planları yeni anayasanın sosyal devlet anlayışı hedefine uyumlu ve kaynakları daha etkin kullanabilmeye dönük biçimde kurgulanmıştır. Planlı dönemin başlangıcı 1963 yılına kadar geçen dönem eski dönemin bir devamı niteliğinde sayılmakla birlikte bu çalışmada olduğu gibi çoğunlukla planlı dönem, 1963 yılından başlayarak beşer yıllık kalkınma planları kapsamında incelenir. Diğer taraftan planlı dönem ağırlı biçimde kamu müdahalelerinin kabul edildiği, genişletici ve talep yönlü Keynesyen iktisadi politikaların uygulandığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Planlı dönem boyunca bankacılık kalkınma planlarının içeriklerinden etkilenmiş ve bunlara göre şekillendirilmeye çalışılmıştır. İncelenen dönemde izlenen politikalar gereği kamu ve özel girişimcilik çoğunlukla başa baş gitmiştir. Bu nedenle planlı dönem boyunca bir yandan kamusal kalkınma ve yatırım bankalarının kuruluşları desteklenmiştir. Diğer yandan Türk ekonomisindeki gelişmelere bağlı olarak yeni yeni güçlenen özel sektörün öncülüğündeki sınaî ve ticari gruplar yetmişli yıllarda aynı grup altında banka sahibi olma yoluna gitmişlerdir. Bu gruplar çoğunlukla holding şirket örgütlenmesi altında oldukları için bu dönem, bir anlamda holding bankacılığı dönemi şeklinde de tanımlanabilir. Ertuna, bu ilişkiyi değerlendirirken şunları söylemektedir (Ertuna, 1982: 66). "... sanayi sermayesi ile banka sermayesi arasındaki tek yönlü ilişki son yıllarda tersine dönmüştür. Büyük holdingler bir veya daha fazla bankaya sahip olmak için savaşım vermektedir. Amaç, önce bir bankayı ele geçirerek parasal bir gücü kontrol altına almak, sonra da büyük ölçüde küçük birikimlerden oluşan bu gücü işletmelerinde sınırsızca ve denetimden uzak bir biçimde rahatça kullanabilmektir." Bu sürecin doksanlı yılların sonlarına kadar devam ettiği söylenebilir. Bununla ilişkili olarak kamuoyunda banka hortumlama ve benzeri kavramlar iki binli yılların ortalarına doğru yoğun olarak kullanılmıştır. Ancak doksanlı yılların sonlarında ve iki binli yılların başlarında yaşanan krizler ve sonrasında IMF ile birlikte uygulanmaya konulan istikrar programları kapsamında sözü edilen bankaların çoğu Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu bünyesine alınmıştır. Bunların bir kısmı tasfiye edilmiş ya da yabancı sermayeye satılmıştır.

Sözü edilen değerlendirmeleri de dikkate alarak ilgili dönemde bankacılık sektörüne yönelik temel gelişmeleri toparlarsak aşağıdaki sonuçlara ulaşılır (Kazgan, 1999, Yaşa, 1980 ve Akgüç, 1989):

–İhtisas bankacılığımızın önemli örneklerinden Sınaî Yatırım ve Kredi Bankası 1963, Devlet Yatırım Bankası 1964, Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası 1975 yılında kurulmuştur. Kurulan bu bankaların kalkınma ve yatırım bankaları olması dönemin niteliğine çok uygundur. Zira kalkınma planları kapsamında ülke sanayisi kamu ve özel sektör ekseninde desteklenecek ve geliştirilecektir.

–Yabancı sermayeli mevduat ya da ticaret bankaları olarak Amerikan-Türk Dış Ticaret Bankası 1964 yılında Bank of America ile Banca d'America d'Italiana ortaklığında kurulurken, 1977 yılında da Arap-Türk Bankası kurulmuştur.

–Bu dönemdeki dikkat çeken gelişmelerden birisi de Halk Sandıkları'nın Halk Bankası'na katılımıdır. Halk Bankası tarafından 1938 yılında kurulan İstanbul ve Ankara Halk Sandıkları ile 1957'de kurulan İzmir Halk Sandığı 1963 yılı sonunda Halk Bankası'na katılmıştır (Altay, 2002: 36).

–1963-1979 yılları arasında faaliyetlerine son veren bankalar şunlardır: Raybank (1964), Türkiye Kredi Bankası (1966) ile Şarki Karaağaç Bankası (Sağlık Bankası), Maden Kredi Bankası, Lüleburgaz Birlik ve Ticaret Bankası, Adapazarı Emniyet Bankası ve Efesbank.

Devlet Yatırım Bankası, 21 Mart 1964 tarihinde Amortisman ve Kredi Sandığı'nın 441 sayılı kanunla yeniden örgütlenmesi sonucunda doğmuştur. Bankanın temel hedefi iktisadi devlet teşekküllerine kalkınma planları hedefleri doğrultusunda

gerçekleştirilecek yatırımlara kredi temin eden, iktisadi devlet teşekkülü niteliğinde bir kalkınma bankasıdır (Kazgan, 1999: C II-318). Adı geçen banka 1987 yılında Türkiye İhracat ve İthalat Bankası (Türk Eximbank) adıyla yeniden organize edilerek, dış ticaretin finansmanına odaklanan kamu sermayeli bir ihtisas bankasına dönüştürülmüştür. DESİYAB ise üçüncü plan hedefleri doğrultusunda 1975 yılında yurtdışındaki işçilerin ve halkın birikimlerini değerlendirmek amacıyla kurulmuştur. Bu banka da seksen sonrası izlenen politikalar kapsamında temel fonksiyonu değiştirilerek 1988 yılında Türkiye Kalkınma Bankası adıyla bölgesel dengesizliklerin giderilmesine yönelik finansman sağlama amacına dönüştürülmüştür.

1930-1980 döneminde kurulan kamu sermayeli bankalardan günümüzde sadece iki banka mevcuttur. Bunlardan birincisi kamu sermayeli mevduat bankaları olarak ve özellikle küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerinin finansmanına yönelik faaliyette bulunan Halk Bankası'dır. Diğeri de İller Bankası adıyla faaliyette bulunan Belediyeler Bankası'dır. Belediyeler bankası 24.06.1933 tarihinde sadece belediyelere hizmet amacıyla kurulmuştur. Bankanın görev alanı ilerleyen süreçte köyler ve il özel idarelerini de kapsayacak şekilde geliştirilmiştir. Adı geçen banka günümüzde kamu sermayeli kalkınma ve yatırım bankası grubunda yer alırken, gerçek anlamda bankacılık faaliyetlerinden uzaktır.

Türk ekonomisinde 1923 yılından itibaren kamu, ekonominin belli sektörlerini finanse edebilmek, aslında geliştirebilmek adına kurduğu/ kurduğu Türk Bankacılığının ilk dört büyükleri olarak tanımlayabileceğimiz T. İş Bankası, T.C. Ziraat Bankası, Türkiye Sınai ve Maadin Bankası ile Emlak ve Eytam Bankası'na;

–otuzlu yıllarda, Etibank, Sümerbank, Denizcilik Bankası, Halk Bankası ve Belediyeler Bankası,

–ellili yıllarda turizm sektörü için Turizm Bankası,

–altmışlı yıllarda da gerek kamu, gerekse özel sektörün kuracağı sanayi kuruluşlarının finansmanının yanı sıra sermaye piyasalarının geliştirilmesi için kalkınma bankası niteliğindeki Devlet Yatırım Bankası ile Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası (DESIYAB) kurularak kamu bankaları listesine eklenmiştir. Planlı dönem boyunca yeni kurulan özel ve kamu sermayeli bankaların yanı sıra on bir banka faaliyetine son vermiştir. Bu bankaların içerisinde yeniden yapılandırılan kamu bankaları ile Avrupa'da örneklerine sıkça rastlanılan Tasarruf Sandıkları adı altında faaliyet gösteren mevduat bankaları benzeri Halk Sandıkları da bulunmaktadır. Aşağıdaki tablodan bu bankaları görmek mümkündür.

TÜRKİYE'DE LİBERAL POLİTİKALARIN
BANKACILIK SEKTÖRÜNE ETKİLERİ (1847-1979)

Tablo 10: 1963-1979 Döneminde Faaliyetine Son Veren Bankalar

Bankanın Adı	Kuruluş Yılı	Merkezi	Faaliyetinin Sona Erdiği Yıl
Tutum Bankası	1948	İstanbul	1963
İstanbul Halk Sandığı	1938	İstanbul	1963
Ankara Halk Sandığı	1938	Ankara	1963
İzmir Halk Sandığı	1957	İzmir	1963
Lüleburgaz Birlik Ticaret Bankası	1929	Lüleburgaz	1964
Raybank	1956	Ankara	1964
Türkiye Kredi Bankası	1948	İstanbul	1966
Adapazarı Emniyet Bankası	1919	Adapazarı	1971
Efes Bank (Zonguldak Yardım Bankası)	1933	Zonguldak	1972
Maden Kredi Bankası	1958	İstanbul	1973
Türkiye Maden Bankası	1968	İstanbul	1974

Kaynak: Öztin Akgüç, Cumhuriyet Döneminde Bankacılık Alanında Gelişmeler, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları No: 71, Tisa Matbaası, Ankara, 1975.

İncelenen dönemde banka sayıları incelendiğinde 1961 yılındaki 59 olan banka sayısı 1980 yılı başlarında 44'e düşmüştür (Yüzgün, 1982: 19). Dolayısıyla seksenli yıllara Türk bankacılığı 14 kamusal, 24 özel sermayeli mevduat bankası ile 4 kalkınma ve yatırım bankası ve 2 yabancı sermayeli banka ile girmiştir.

Tablo 11: 1980 Yılı Başında Bankalar

Toplam	Kamu Sermayeli Ticari Banka	Özel Sermayeli Ticari Banka	Yabancı Sermayeli Ticari Banka	Kalkınma ve Yatırım Bankaları
44	14	24	2	4

Kaynak: Arslan Yüzgün, (1982); Cumhuriyet Döneminde Bankacılık, Der Yayınları, İstanbul.

Türk ekonomisinde iktisadi paradigma başta olmak üzere ekonomik düzen ve sistem politikaları, kalkınma stratejileri, devletin rolü ve bürokratik mekanizmalar ile bankacılık piyasası 24 Ocak 1980 istikrar kararları ile değişime uğramıştır.

Keynesyen iktisadi düşüncenin egemen olduğu dönemler yerini new-neo klasik politikalara bırakırken, daha fazla özelleştirme ve yabancılaştırma yeni dönemin egemen politikası olan liberal politikaların getirdiği sonuçlar şeklinde karşımıza çıkacaktır.

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Osmanlıda bankacılığın doğuşundan 1980 yılına kadar geçen dönemde uygulanan iktisat politikalarının ve özellikle liberal iktisat politikaların bankacılığa etkilerinin incelendiği bu makalede iki temel sonuca ulaşılmıştır. Bunların birincisi, Osmanlı'da 1847-1913 döneminde batılı gelişmiş ülkeler tarafından dikte ettirilen liberal politikaların yansımaları, Avrupalı bankaların Osmanlı sınırları içerisinde yeni bankalar kurmasını ve şubeler açılması şeklinde gerçekleşmiştir. Osmanlı'daki bu yönde gelişen bankacılık faaliyetlerinin önemli bir diğer özelliği, yabancı bankaların ticari faaliyetlerinin dışındaki başka saiklerin varlığıdır. Sözü edilen bankalar, İstanbul dışındaki örgütlenmesini ülkesinin ilgi alanları olan kentlere doğru yöneltmişlerdir. Örneğin Yunan sermayeli Şark Bankası, İzmir, Manisa, Soma ve Bergama'daki şubelerin yanı sıra Karadeniz Bölgesindeki kentlerde de şubeler açmıştır. Herhalde bu safiyane bir ticari davranış olmasa gerek.

Çalışmada ulaşılan ikinci sonuç, 1923 yılından itibaren izlenen iktisat politikalarındaki pragmatik tutum nedeniyle özel sermaye ya da kamu sermayeli milli bankaların ihtiyaç kapsamında kurulmaları veya yeni bankaların kurulmasının teşvik edilmesidir. Örneğin bu tutum ve davranış Atatürk döneminde olduğu kadar, ellili yılların liberal politikalarında da geçerlidir. Çünkü 1923-1980 döneminde, liberalizmin temel ilkelerinden "bireysel çıkar" ilkesi kadar, "milli çıkar" ilkesi ya da "vatan çıkarı" çok önemlidir.

Bu iki ana sonuç ışığında dönemlere göre elde edilen alt sonuçlar maddeler halinde şöyle sıralanabilir:

- 1- Osmanlı'nın zor durumdaki Hazinesi'nin borç ihtiyacını karşılamak amacıyla 1847 yılında doğup, özellikle Avrupa sermayeli bankaların İstanbul ve diğer kentlerde banka kurmaları ve şube açmaları ile devam eden bankacılık süreci liberal politikaların egemenliği altındadır.
- 2- II. Meşrutiyet'in ilk beş yılında da bu politikalar sürdürülmüştür.
- 3- Daha sonra Osmanlı iktisat politikalarında çok önemli bir dönüşüm yaşanarak milli iktisat dönemi başlatılmıştır. Buna bağlı biçimde özellikle milli yerel ticari sermayenin öncülüğünde milli bankaların kurulup geliştirildiği bu dönem, Cumhuriyet'le birlikte devam ettirilmiştir.
- 4- 1923 yılında Türk girişimcisini destekleme politikaları devam ettirilirken, 1930 yılına kadar liberal politikalar egemen kılınmıştır. 1924 yılında özel sektörü desteklemek amacıyla kurulan özel sermayeli T. İş Bankası, o günlerin bir eseri olarak günümüz Türk Bankacılık Sektörü'nün en güçlü özel sermayeli milli bankalarındandır.

- 5- Ayrıca o dönemde oluşturulan yeni ekonomik ve siyasi ortamın getirdiği toplumsal gelişme hamlesi milli sermayedarları harekete geçirerek ülkenin farklı il ve ilçelerinde çok sayıda milli banka kurulmasını uyarmıştır.
- 6- Cumhuriyetin ilk yıllarındaki yetersiz sermaye ve dönemin özgün koşulları kamu sermayeli bankacılık biçimini gündeme getirmiş ve çok sayıda kamu sermayeli banka kurulmuştur. Atatürk dönemi ekonomi politikalarının hem liberal, hem de devletçilik uygulamalarından doğup gelişen kamu bankalarının bir kısmı seksenli yıllara kadar dayanabilmiştir. Bugüne gelindiğinde o dönem kurulan kamu sermayeli mevduat bankalardan kalan tek örnek sadece Halk Bankası'dır.
- 7- Kırklı yılların sonlarından itibaren dünya ekonomisindeki yeni liberal dalga bu kez Keynesyen iktisat politikaları kapsamında sürdürülmüş ve Türk Bankacılığı Yapı Kredi Bankası ve Akbank gibi özel sermayeli ve geniş şube ağına sahip bankalarına kavuşmuştur.
- 8- Ellili yıllardaki liberal politikaların etkisi altında bir çelişki gibi görünse de özel sermayeli bankaların yanında kamu sermayeli bankalar kurulmuş ve diğer taraftan çok sayıda küçük milli sermayeli banka faaliyetlerine son vermiştir.
- 9- Altmışlı yılların ortalarından itibaren izlenen kalkınma planlarına bağlı biçimde gelişen bankacılığımız kalkınma ve yatırım bankacılığının gelişmesini uyarılmış ve yetmişli yılların ortalarından itibaren bu süreç holding bankacılığı veya grup bankacılığı şeklinde devam etmiştir.

Batı'daki bankacılık süreci çalışmanın incelendiği dönem dikkate alındığında bankaların sanayi ve ticaret sektörüne egemen olması şeklinde gelişirken, bu süreç Türkiye'de, sanayicilerin banka sahibi olması biçiminde sürmüştür. Bugün gelinen noktada Türk girişimcilere ait holding bankacılığının etkisi hızla azalmış ve artık bu nitelikte çok az sayıda banka mevcuttur.

Bütün bu sonuçları uyaran liberal politikalar kapsamında yabancı sermayeye sağlanan kolaylıklar ve güven ortamı Osmanlı İmparatorluğu'nun o dönem içinde bulunduğu durum dikkate alındığında Güllap'ın da vurguladığı güçsüz ülke-aşırı kar ikilemini ortaya çıkarmıştır. Bu ilişki tarzının dün olduğu gibi günümüzde de geçerliliğini koruduğu söylemek herhalde yanıltıcı olmayacaktır. Dolayısıyla, piyasalarını serbestleştiren az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler, serbestleştirme koşullarını, yabancı sermayenin kontrolsüz talepleri şeklinde yönetmemeli, aksine karşılıklı çıkara dayanan iktisadi ilişkilerin yürütülmesi şeklinde ortam hazırlamalı ve süreci yönetebilmelidir. Bu kapsamın dışında izlenen özelleştirme ve diğer liberal politikalar tüm sektörlerde olduğu gibi bankacılık sektöründe de egemen olması kaçınılmazdır. Bunun tersi yönünde izlenecek liberal politikalar, gerek ulusal, gerekse küresel rekabetin günümüzdeki boyutuyla dikkate alındığında "Türk Bankacılığı" kavramı yerini herhalde önümüzdeki dönemlerde "Türkiye'de Bankacılık" kavramına bırakacaktır.

KAYNAKÇA

AFETİNAN, Ayşe (1989); İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat-4 Mart 1923, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Tarih Kurumu Yayınları, XVI. Dizi-Sayı 46a, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

AKGÜÇ, Öztin (1975); Cumhuriyet Döneminde Bankacılık Alanında Gelişmeler, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları No: 71, Tisa Matbaası, Ankara.

AKGÜÇ, Öztin (1989); 100 Soruda Türkiye'de Bankacılık, 2.Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

ALTAY, N. Oğuzhan (2000); "Türkiye'de İktisadi Dönüşümlerin Sosyo-Ekonomik Sonuçları Üzerine Bir Deneme", Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 15, Sayı 2.

ALTAY, N. Oğuzhan (2002); "Bankacılık Sektöründe Füzyonun Nedenleri, Uygulama Örnekleri ve Sonuçları", Banka-Mali ve Ekonomik Yorumlar, Yıl 39, Sayı 10, İstanbul.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, Nutuk Cilt 1-2, Yay. Haz. Zeynep Korkmaz, Ankara.

BORATAV, Korkut (1992); Türkiye Tarihi 4-Çağdaş Türkiye 1908-1980, Yay. Haz. Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul.

EKZEN, Nazif (2009); Türkiye Kısa İktisat Tarihi (1946'dan 2008'e), ODTÜ Yayıncılık, Ankara.

ELDEM, Vedat (1994); Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII. Dizi-Sayı 96, Ankara.

ERKAN, Hüsnü, N. O. Altay vd. (1993); Milli Aydın Bankası TARİŞBANK Tarihi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

ERSOY, Arif (2008); İktisadi Teoriler ve Düşünceler Tarihi, Nobel Yayın Dağıtım, Üçüncü Basım, Ankara.

ERTUNA, Özcan (1982); Finansal Kurumlar, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayın No:3, Ege Üniversitesi Matbaası, İzmir.

FEROZ, Ahmad (1986); İttihatçılıktan Kemalizme, Çev. Fatmagül Berktaş, 2. Baskı, Kaynak Yayınları: 62, Ankara.

GÜLLAP, Talat (1972); Türkiye'de ve İktisaden Deri Kalmış Memleketlerde Bankacılığın Ekonomik Gelişmedeki Rolü, Atatürk Üniversitesi Yayınları No. 123, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum.

GÜVEN, Özcan (1984); Bankacılık ve Mali Kurumlar, Okan Dağıtım ve Yayıncılık, İzmir.

ISSING, Otmar (1988); Geschichte der Nationalökonomie, 2. Auflage, Verlag Franz Vahlen, München.

KAZGAN, Gülten (1980); İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, Remzi Kitapevi, İstanbul.

KAZGAN, Haydar (ed.) (1999); Osmanlıdan Günümüze Türk Finans Tarihi, Cilt 1-2, İMKB, Creative Yayıncılık ve Tanıtım Ltd. Şti, İstanbul.

KOCABAŞOĞLU, Uygur, vd. (tarihsiz); Türkiye İş Bankası Tarihi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

KÖK, Recep (2000) ; İktisadi Düşünce-Kavramların Analitik Evrimi, İkinci Baskı, İzmir.

NEBİOĞLU, Osman (1986); Bir İmparatorluğun Çöküşü ve Kapitülasyonlar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın No 276, Ekonomi Dizisi 20, TİSA Matbaası, Ankara.

ÖKÇÜN, A. Gündüz (1968); I. İktisat Kongresi Belgeler-Açıklamalar, Ankara.

ÖKÇÜN, A. Gündüz (1971); 1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye, AÜ SBF Yayınları No 324, Ankara.

PAMUK, Şevket (2003);Osmanlı İmparatorluğunda Paranın Tarihi, 3. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

PAMUK, Şevket (2005); Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme, 1820-1913, 3. Basım, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

PAMUK, Şevket (2007); Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914, İletişim Yayınları, İstanbul.

PARASIZ, İlker (2009); Para-Banka ve Finansal Piyasalar, Gözden Geçirilmiş 9. Baskı, Ezgi Kitapevi, Bursa.

SADIKLAR, Tayyar (1981); Türk Mali Sistemi İçinde Bankalar, TBB Yayını, No:113, Ankara.

SAVAŞ, Vural (1997); İktisatın Tarihi, Avcıol Basım-Yayın, İstanbul, 1997.

SEZGİN, Orhan (1986); Çağdaş İktisadi Düşüncenin Gelişimi, (çeviri-Daniel R. Fufeld), Nihad Sayar Yayın ve Yardım Vakfı, İstanbul.

N.Oğuzhan ALTAY

ULUTAN, Burhan (1987), Etibank Tarihi (1935-1985), Etibank Matbaası, Ankara.

TOPRAK, Zafer (1982); Türkiye’de “Milli İktisat” (1908-1918), Yurt Yayınları 2, İstanbul.

YAŞA, Memduh (ed.) (1980); Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923-1978), Akbank Kültür Yayını, apa Ofset basımevi, İstanbul.

YÜZGÜN, Aslan (1982); Cumhuriyet Döneminde Bankacılık, Der Yayınları, İstanbul.

ZARAKOLU, Avni (1974); 50. Yılda Bankacılığımız, Banka ve Ekonomik Yorumlar Yayını, İstanbul.

www.ziraat.com.tr , 7.09.2009